

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนแออัดริมคลองในกรุงเทพมหานคร

นางสาว ชมชื่น จันทรสมบุรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2538

ISBN 971-631-359-2

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

±16281348

A STUDY OF SLUMS ALONG CANALS IN BANGKOK METROPOLIS :
ALTERNATIVE FOR HOUSING URBAN POOR

Miss Chomchuen Chantharasomboon

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning
Department of Urban and Regional Planning

Graduate School

Chulalongkorn University

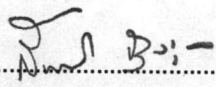
1995

ISBN 971-631-359-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนแออัดริมคลองในกรุงเทพมหานคร
โดย นางสาว ชมชื่น จันทรสุมบุรณ์
ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล

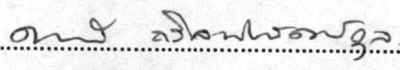

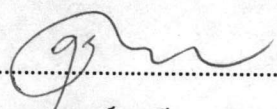
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

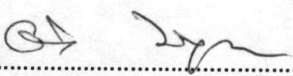

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ ฤงสุวรรณ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิพันธ์ วิเชียรน้อย)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดุษฎี ทายตะคุ)

..... กรรมการ
(นาง อรจิตต์ บำรุงสกุลสวัสดิ์)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

ชมนั้น จันทรมบูรณ์ : การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนแออัดริมคลองในกรุงเทพมหานคร
(A STUDY OF SLUMS ALONG CANALS IN BANGKOK METROPOLIS : ALTERNATIVE
FOR HOUSING URBAN POOR) อ.ที่ปรึกษา : รศ.ดร.ดารณี ฤทธิพิพัฒน์กุล, 173 หน้า
ISBN 971-631-359-2

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนแออัดริมคลองในกทม. โดยพิจารณาว่าชุมชนแออัดริมคลองเป็นชุมชนแออัดประเภทหนึ่งที่มีสัดส่วนเกือบครึ่งหนึ่งของชุมชนแออัดที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป มีส่วนสัมพันธ์กับการเป็นชุมชนริมน้ำ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของกทม. รวมทั้งมีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม(คลอง)ของเมือง นอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่แสดงถึงปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างชัดเจน (การบุกรุกที่สาธารณะริมคลอง)

การศึกษาเริ่มต้นจากการพิจารณาสภาพเบื้องต้นของชุมชนแออัดริมคลองในกทม. หาเกณฑ์ในการเลือกชุมชนกรณีศึกษา ออกแบบสอบถาม วิเคราะห์และสรุปสภาพปัจจุบันของชุมชนแออัดริมคลองในกทม. พิจารณาหาแนวทางแก้ไขทั้งในระดับชุมชนจนถึงระดับนโยบายของประเทศ รวมถึงการหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและสร้างแบบจำลองลักษณะชุมชนเพื่อหารูปแบบแนวทางการพัฒนาในเชิงพื้นที่ที่ชัดเจนขึ้น

ผลของการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันของชุมชนแออัดริมคลองโดยส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับสภาพของชุมชนแออัดทั่วไปประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะในด้านสภาพที่อยู่อาศัยและฐานะทางเศรษฐกิจ แนวทางการพัฒนาที่ได้สามารถจำแนกได้ตามประเด็นหลักต่างๆ(กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม) รวมทั้งแนวทางการพัฒนาในระดับต่างๆ(ระดับชุมชน ระดับเมือง และระดับชาติ) แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ซึ่งได้แก่ การมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และหน้าที่ของชุมชน ความแรงของพื้นที่ ความเป็นไปได้ในเชิงพื้นที่ และความยากง่ายในการแก้ไข แล้วสร้างความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย ทำให้เกิดแบบจำลองที่ครอบคลุมลักษณะสำคัญของชุมชน เมื่อจัดกลุ่มแบบจำลองดังกล่าวสามารถเสนอแนวทางแก้ไขได้ 4 แนวทางด้วยกัน คือ การอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน การปรับปรุงผังชุมชนใหม่ การควบคุมและปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน และ การควบคุมและรื้อย้าย

ภาควิชาภาควางแผนภาคและเมือง.....
สาขาวิชาผังเมือง.....
ปีการศึกษา2537.....

ลายมือชื่อนิสิตชมนั้น จันทรมบูรณ์.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาดร. ฤทธิพิพัฒน์กุล.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

C435377: MAJOR URBAN PLANNING

KEY WORD: SLUMS / CANALS / HOUSING / BANGKOK

CHOMCHUEN CHANTHARASOMBOON : A STUDY OF SLUMS ALONG CANALS IN BANGKOK METROPOLIS : ALTERNATIVE FOR HOUSING URBAN POOR.

THESIS ADVISOR : ASSO.PROF.DARANEE THAVINPIPATKUL, Ph.D.

173 pp. ISBN 971-631-359-2

This research aims to find alternatives for housing urban poor in slums along canals in Bangkok Metropolis. The importance of the study lies in the number of slums along canals that is nearly half of the total slums in the city, their importance as communities along canals which is traditional form of settlements in Bangkok, their impact on urban environment especially on the canal system, and their apparent squatting on public land along the canals.

Employing field survey, structured interview is administered in 24 out of 424 slums along canals to collect primary data on physical, economic, social, and environment settings of these communities. Analysis of these data are made to identify communities development related factors which are used to develop models representing communities characters that call for different actions from the Government. These factors are historical value and community function, locational advantage, land ownership, and degree of practicability.

Research results indicate that conditions of slums along canals are similar to those of slums in other places, especially housing and economic aspects. However, according to community character models, slums along canals are classified into 4 groups which need different actions. Four alternatives are recommended, along with community development guidelines at national, city, and community levels, to tackle housing problems in slums along canals in Bangkok Metropolis. They are (1) Conserve and Improve Community Environment; (2) Renew Community Plan; (3) Control Community Size and Improve Community Environment; and (4) Control Community Size and Relocate Slum Dwellers.

ภาควิชา..... การวางแผนภาคและเมือง.....

ลายมือชื่อนิสิต..... *พิมพ์ ชันทรสารสุนทร*.....

สาขาวิชา..... ผังเมือง.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา..... *อ. ดารanee ทวีนิพัทธ์กุล*.....

ปีการศึกษา..... 2537.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง " การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนแออัดริมคลองในกทม. " ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์และช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากบุคลากรหลายฝ่ายด้วยกัน

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองที่กรุณาสั่งสอนให้ความรู้ทางผังเมือง โดยเฉพาะ รศ.ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นเสนอแนะ รวมถึงการตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด

ขอขอบคุณ คุณภาวิณี อามาตย์ทัตน์ คุณวุฒิ เปรมสิทธิ และคุณชาติชาย สกนธ์ผดุงเขต เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆในกรุงเทพมหานคร รวมถึงเจ้าหน้าที่ของการเคหะแห่งชาติ ที่กรุณาเสียสละเวลาเอื้อเฟื้อข้อมูล แผนที่ และคำแนะนำมาโดยตลอด

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยที่จัดสรรทุนอุดหนุนบางส่วนในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณพี่ๆและเพื่อน ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำ ตลอดจนให้กำลังใจผู้วิจัยมาโดยตลอด จนกระทั่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ

สุดท้าย ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่ และคุณยายที่เคารพรักยิ่ง ซึ่งกรุณาให้การสนับสนุนในทุกด้านและให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา

นางสาว ชมชื่น จันทรสุมบูรณ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนที่.....	ฐ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฑ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
ขอบเขตของการศึกษา.....	3
* วิธีดำเนินการศึกษา.....	3
แหล่งที่มาของข้อมูล.....	4
นิยามคำศัพท์.....	4
ข้อจำกัดของการศึกษา.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
2 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวความคิดเกี่ยวกับระบบ.....	8
แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบที่อยู่อาศัยภายในเมือง.....	10
Concentric Theory.....	10
Axial Theory.....	10
Sector Theory.....	12
Multiple Nuclei Theory.....	12
แนวความคิดเกี่ยวกับการเลือกที่ตั้งที่พักอาศัย.....	13

บทที่	หน้า
ปัจจัยทางเศรษฐกิจ.....	13
ปัจจัยทางสังคม.....	14
ลักษณะที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย.....	15
ประเภทของที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล.....	15
ลักษณะที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร.....	17
สาเหตุของการเกิดชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร.....	19
องค์ประกอบในการพิจารณาชุมชนแออัด.....	19
ความหมายของชุมชนแออัด.....	19
สาเหตุการเกิดชุมชนแออัด.....	20
ประเภทของชุมชนแออัด.....	24
บทบาทและนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง.....	24
องค์กรของรัฐ.....	24
องค์กรของเอกชน.....	27
วิธีการปรับปรุงชุมชนแออัด.....	27
กรอบความคิดของงานวิจัย.....	31
3 ภาพรวมของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	34
ประวัติความเป็นมาของชุมชนแออัดริมคลอง.....	34
ความสำคัญของคลองในกทม.....	39
สภาพปัจจุบันของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	44
สภาพเบื้องต้น.....	44
ที่ตั้งและการกระจายตัวของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	53
สรุป.....	60
4 ชุมชนแออัดริมคลองในกทม. : กรณีศึกษา 24 ชุมชน.....	61
การเลือกกลุ่มตัวอย่างและแบบสอบถาม.....	61
การเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	61
แบบสอบถาม.....	66
สถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	67
ลักษณะทางกายภาพของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	68
ฐานะทางเศรษฐกิจและการเลี้ยงดูครอบครัวของชาวชุมชนแออัดริมคลอง.....	71
การใช้บริการทางสังคมของชาวชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	73
ปัญหาที่พบในชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	75

บทที่	หน้า
ความสำคัญของคูคลองและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	77
สรุปสถานการณ์สภาพชุมชนแออัดริมคลองในปัจจุบัน.....	81
ศักยภาพในพื้นที่และแนวทางการพัฒนาในเขตต่าง ๆ.....	85
ศักยภาพในพื้นที่.....	85
แนวทางการพัฒนาในเขตต่าง ๆ.....	88
5 สภาพปัญหาของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา.....	91
สภาพการณ์ของปัญหา.....	91
การแจกแจงสภาพปัญหา.....	94
ปัญหาระดับชาติ.....	94
ปัญหาระดับเมือง.....	96
ปัญหาระดับชุมชน.....	99
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนา.....	105
การมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และหน้าที่ของชุมชน.....	105
ความแรงของพื้นที่.....	106
ความเป็นไปได้ในเชิงพื้นที่ชุมชน.....	106
ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ไข.....	107
ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้อง.....	108
6 แนวทางการพัฒนาและข้อเสนอแนะ.....	112
แนวทางการพัฒนา.....	112
แนวทางการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน.....	112
แนวทางการปรับปรุงผังชุมชนใหม่.....	114
แนวทางการควบคุมและปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน.....	116
แนวทางการควบคุมและรื้อย้าย.....	117
สรุป.....	119
การนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผน.....	123
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	123
รายการอ้างอิง.....	125
ภาคผนวก.....	127
ประวัติผู้เขียน.....	173

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 แสดงการเปรียบเทียบการดูแลคลองของกองบำรุงรักษาคลอง สำนักการระบายน้ำ.....	41
3.2 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับคลองในกรุงเทพมหานคร.....	43
3.3 แสดงจำนวนชุมชนแออัด ประชากร ครอบครัวยุคและหลังคาเรือน จำแนกตามเขตชั้นใน เขตชั้นกลางและเขตชั้นนอก ระหว่างชุมชนแออัดทั่วไปกับชุมชนแออัดริมคลอง.....	46
3.4 แสดงร้อยละของจำนวนชุมชนแออัดริมคลอง ประชากร ครอบครัวยุคและหลังคาเรือน จำแนกตามเขตชั้นใน เขตชั้นกลางและเขตชั้นนอก.....	46
3.5 แสดงข้อมูลจำนวนชุมชน ประชากร ครอบครัวยุค และหลังคาเรือน จำแนกตามรายเขต เปรียบเทียบระหว่างชุมชนแออัดทั้งหมดในกทม.กับชุมชนแออัดริมคลองในกทม. ในปีพ.ศ. 2533....	47
3.6 แสดงการจัดอันดับข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.จากน้อยไปมาก จำแนกตามรายเขต	48
3.7 แสดงข้อมูลชุมชนแออัดริมคลองในกทม. ประเภทต่าง ๆ ในปีพ.ศ. 2533.....	51
4.1 แสดงเงื่อนไขการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างชุมชนแออัดริมคลองในกทม.ซึ่งเกิดจากตัวแปรที่กำหนด.....	63
4.2 แสดงข้อมูลกลุ่มตัวอย่างของชุมชนแออัดริมคลองในกทม. จำแนกตามตัวแปรทั้ง 3.....	64
4.48 แสดงผลการสรุปสภาพของชุมชนแออัดริมคลอง จำแนกตามประเด็นต่าง ๆ.....	82
4.49 แสดงการให้ค่าน้ำหนักของคำตอบโดยพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงเพื่อหาศักยภาพของพื้นที่ ในเขตต่าง ๆ.....	86
4.50 แสดงแนวทางในการพัฒนาชุมชนแออัดริมคลองในระดับชุมชน จำแนกตามประเด็นหลักต่าง ๆ.....	89
5.1 แสดงปัญหาที่พบในชุมชนแออัดริมคลองในกทม. จำแนกตามที่ตั้ง.....	102
5.2 แสดงสรุปแนวทางการพัฒนาชุมชนแออัดริมคลองในระดับต่าง ๆ.....	104
5.3 แสดงการแจกแจงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนา.....	109
5.4 แสดงแบบจำลองชุมชนและแนวทางแก้ไข.....	110

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
3.1 แสดงจำนวนคูคลองในกทม. เรียงลำดับจากน้อยไปมาก จำแนกตามรายเขต.....	43
3.2 แสดงร้อยละของจำนวนชุมชนแออัดริมคลอง ประชากร ครอบครัว และหลังคาเรือน.....	46

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1.1 แสดงขั้นตอนในการดำเนินงานศึกษาวิจัย.....	5
2.1 แสดงลักษณะที่อยู่อาศัยประเภทต่างๆและประเภทที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในกทม.....	18
2.2 แสดงแบบจำลองการแบ่งระบบที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร.....	33
5.1 แสดงสภาพการณ์ของปัญหาชุมชนแออัดริมคลองในกทม.....	95

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า
3.1[ก] แสดงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมและคลองมหานาค ในรัชกาลที่ 4.....	35
3.1[ข] แสดงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมและคลองมหานาค ในรัชกาลที่ 5.....	38
3.1[ค] แสดงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมและคลองมหานาค ในรัชกาลที่ 6.....	38
3.1[ง] แสดงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมและคลองมหานาค ในรัชกาลที่ 7-8	38
3.2 แสดงโครงข่ายคูคลองในกทม.....	42
3.3[ก] แสดงจำนวนชุมชนแออัดริมคลองในกทม.จำแนกตามรายเขต.....	49
3.3[ข] แสดงจำนวนประชากรในชุมชนแออัดริมคลองในกทม.จำแนกตามรายเขต.....	49
3.3[ค] แสดงจำนวนหลังคาเรือนของชุมชนแออัดริมคลองในกทม.จำแนกตามรายเขต.....	49
3.4 แสดงที่ตั้งชุมชนแออัดทั้งหมดในกรุงเทพมหานคร.....	54
3.5 แสดงเขตการปกครองในกทม.....	55
3.6 แสดงที่ตั้งชุมชนแออัดริมคลองในกรุงเทพมหานคร.....	56
3.7 แสดงโครงข่ายการคมนาคมทางบกและทางน้ำในกทม.....	57
3.8 แสดงการกระจายตัวของชุมชนแออัดริมคลองตามระยะห่างจากศูนย์กลาง.....	59
4.1 แสดงที่ตั้งชุมชนแออัดริมคลองที่เป็นกรณีศึกษา.....	65

สารบัญภาพประกอบ

รูปที่	หน้า
2.1 แสดงแบบจำลองแนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบที่อยู่อาศัยภายในเมืองลักษณะต่าง ๆ.....	11
2.2 แสดงแบบจำลองโครงการจัดหาที่อยู่ใหม่(Relocation).....	29
2.3 แสดงแบบจำลองโครงการประสานประโยชน์ทางที่ดิน(Land Sharing).....	29
2.4 แสดงแบบจำลองการปักผังและแบ่งแปลงในที่ดินเดิม(Slum Reblocking).....	30
2.5 แสดงแบบจำลองการรื้อย้ายและสร้างใหม่ในที่เดิม(Reconstruction).....	30
4.1 แสดงแบบการก่อสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม แบบที่มีทับหลังและแผงเหล็กกัน.....	81
5.1 แสดงแบบจำลองที่ตั้งชุมชนแออัดริมคลองที่อยู่ในบริเวณที่มีความแรงของพื้นที่สูง.....	106
5.2 แสดงแบบจำลองการเปลี่ยนแปลงคูน้ำตามธรรมชาติซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง.....	107
6.1 แสดงแบบจำลองแนวทางการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน.....	113
6.2 แสดงแบบจำลองแนวทางการปรับปรุงผังชุมชนใหม่.....	115
6.3 แสดงแบบจำลองแนวทางการควบคุมและปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน.....	117